

Warszawa, dnia 12 października 2018 r.

Poz. 969

**UCHWAŁA
PAŃSTWOWEJ KOMISJI WYBORCZEJ**

z dnia 17 września 2018 r.

w sprawie wytycznych dla obwodowych komisji wyborczych ds. ustalenia wyników głosowania w obwodzie dotyczących zadań i trybu ustalenia wyników głosowania w wyborach organów jednostek samorządu terytorialnego zarządzonych na dzień 21 października 2018 r.

Na podstawie art. 161 § 1 ustawy z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz. U. z 2018 r. poz. 754, 1000 i 1349) oraz w związku z art. 7 ust. 2 ustawy z dnia 15 marca 2002 r. o ustroju miasta stołecznego Warszawy (Dz. U. z 2015 r. poz. 1438 oraz z 2018 r. poz. 130) Państwowa Komisja Wyborcza uchwala, co następuje:

§ 1. Ustala się wytyczne dla obwodowych komisji wyborczych ds. ustalenia wyników głosowania w obwodzie dotyczące zadań i trybu ustalenia wyników głosowania w wyborach organów jednostek samorządu terytorialnego zarządzonych na dzień 21 października 2018 r., stanowiące załącznik do uchwały.

§ 2. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu.

Przewodniczący Państwowej Komisji Wyborczej: *W. Hermeliński*

Załącznik do uchwały Państwowej Komisji Wyborczej
z dnia 17 września 2018 r. (poz. 969)

**WYTYCZNE DLA OBWODOWYCH KOMISJI WYBORCZYCH DS. USTALENIA WYNIKÓW GŁOSOWANIA
W OBWODZIE DOTYCZĄCE ZADAŃ I TRYBU USTALENIA WYNIKÓW GŁOSOWANIA
W WYBORACH ORGANÓW JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO
ZARZĄDZONYCH NA DZIEŃ 21 PAŹDZIERNIKA 2018 R.**

Ilekróć w wytycznych mowa jest o:

- 1) Kodeksie wyborczym – należy przez to rozumieć ustawę z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz. U. z 2018 r. poz. 754, 1000 i 1349);
- 2) loginie i haśle – należy przez to rozumieć sposób uwierzytelnienia użytkownika w systemie informatycznym Wspieranie Organów Wyborczych (WOW) udostępnionym przez Państwową Komisję Wyborczą;
- 3) obwodzie odrębnym – należy przez to rozumieć obwód głosowania utworzony w zakładzie leczniczym, domu pomocy społecznej, zakładzie karnym i areszcie śledczym oraz w oddziale zewnętrznym takiego zakładu lub aresztu;
- 4) radzie – należy przez to rozumieć odpowiednio radę gminy (miasta), radę powiatu, sejmik województwa lub radę dzielnicy m.st. Warszawy;
- 5) wójcie – należy przez to rozumieć odpowiednio wójta, burmistrza lub prezydenta miasta;
- 6) komisji – należy przez to rozumieć obwodową komisję ds. ustalenia wyników głosowania w obwodzie;
- 7) protokole przekazania – należy przez to rozumieć protokół przekazania dokumentów obwodowej komisji ds. ustalenia wyników głosowania przez obwodową komisję ds. przeprowadzenia głosowania, stanowiący załącznik nr 10 do uchwały Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 30 lipca 2018 r. w sprawie ustalenia wzorów protokołów sporządzanych przez obwodowe komisje wyborcze w wyborach do rad gmin, rad powiatów, sejmików województw i rad dzielnic m.st. Warszawy oraz wyborach wójtów, burmistrzów i prezydentów miast (M.P. poz. 872 i 956).

Zgodnie z art. 161 § 1 Kodeksu wyborczego wytyczne Państwowej Komisji Wyborczej są wiążące dla komisji niższego stopnia. Dlatego też członkowie komisji zobowiązani są zapoznać się z całością wytycznych i bezwzględnie je stosować.

W celu ułatwienia korzystania z wytycznych zostały one podzielone na rozdziały przedstawiające sposób wykonywania poszczególnych zadań komisji:

Rozdział	Punkty
I. Informacje ogólne	1–19
Członkowie komisji	1–2
Mężowie zaufania	3–12
Obserwatorzy społeczni	13–17
Obserwatorzy międzynarodowi	18
Dziennikarze	19
II. Zadania komisji przed dniem wyborów	20–22
III. Zadania wykonywane wspólnie przez obwodową komisję wyborczą ds. przeprowadzenia głosowania w obwodzie oraz obwodową komisję wyborczą ds. ustalenia wyników głosowania w obwodzie	23–29
Odebranie dokumentów od obwodowej komisji wyborczej ds. przeprowadzenia głosowania w obwodzie	26–29
IV. Ustalenie wyników głosowania i sporządzenie protokołów głosowania w obwodzie. Zadania wykonywane przez komisję po opuszczeniu lokalu przez obwodową komisję wyborczą ds. przeprowadzenia głosowania w obwodzie	30–73
Informacje wstępne	30–33
Rozliczenie kart do głosowania	34–35
Ustalenie wyników głosowania	36–40
Ustalenie wyników głosowania w wyborach do rady gminy liczącej do 20 000 mieszkańców	41–46
Ustalenie wyników głosowania w wyborach do rady gminy powyżej 20 000 mieszkańców, do rady powiatu, do sejmiku województwa i do rady dzielnicy m.st. Warszawy	47–54
Ustalenie wyników głosowania w wyborach wójta w przypadku, gdy w wyborach kandyduje dwóch lub więcej kandydatów	55–59

	Ustalenie wyników głosowania w wyborach wójta w przypadku, gdy w wyborach kandyduje tylko jeden kandydat	60–63
	Uwagi do protokołów głosowania wnoszone przez mężów zaufania i członków komisji	64
	Sporządzenie protokołów głosowania i podawanie ich do publicznej wiadomości	65–73
V.	Przekazywanie protokołów głosowania terytorialnym komisjom wyborczym	74–79
VI.	Ponowne głosowanie w wyborach wójta	80–84

Rozdział I

Informacje ogólne

Członkowie komisji

1. W dniu wyborów członkowie komisji są obowiązani nosić w widoczny sposób identyfikatory z imieniem i nazwiskiem oraz funkcją pełnioną w komisji.
2. Przewodniczący komisji kieruje jej pracami, zwołuje jej posiedzenia i przewodniczy im. W razie nieobecności przewodniczącego jego obowiązki pełni zastępca przewodniczącego komisji. Podczas ustalania wyników głosowania przewodniczący komisji odpowiada za utrzymanie porządku i spokoju oraz przestrzeganie właściwego toku czynności.

Mężowie zaufania

3. Mężowie zaufania wyznaczeni przez pełnomocników wyborczych (lub upoważnione przez nich osoby) komitetów wyborczych, które zarejestrowały listę kandydatów w danym okręgu wyborczym lub zarejestrowały kandydata na wójta w danej gminie, mogą być obecni podczas wszystkich czynności wykonywanych przez komisję. Do każdej komisji pełnomocnik wyborczy komitetu wyborczego spełniającego powyższy warunek może zgłosić po jednym mężu zaufania (art. 103a § 1 Kodeksu wyborczego). Mężowie zaufania danego komitetu wyborczego mogą jednakże zmieniać się w ciągu pracy komisji.
4. Mężem zaufania może być osoba mająca czynne prawo wyborcze do Sejmu, tj.:
 - 1) będąca obywatelem polskim;
 - 2) która najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat;
 - 3) która nie jest pozbawiona praw publicznych prawomocnym orzeczeniem sądu;
 - 4) która nie jest pozbawiona praw wyborczych prawomocnym orzeczeniem Trybunału Stanu;
 - 5) która nie jest ubezwłasnowolniona prawomocnym orzeczeniem sądu.
5. Mężem zaufania nie może być:
 - 1) kandydat w wyborach;
 - 2) komisarz wyborczy;
 - 3) pełnomocnik wyborczy;
 - 4) pełnomocnik finansowy;
 - 5) urzędnik wyborczy;
 - 6) członek komisji wyborczej.
6. Mężowie zaufania przed przystąpieniem do swoich czynności przedstawiają przewodniczącemu komisji:
 - 1) dokument tożsamości;
 - 2) zaświadczenie podpisane przez pełnomocnika wyborczego lub upoważnioną przez niego osobę. Jeżeli zaświadczenie wystawiła osoba upoważniona przez pełnomocnika, mąż zaufania okazuje również kserokopię tego upoważnienia.

Zaświadczenie powinno zostać sporządzone według wzoru ustalonego przez Państwową Komisję Wyborczą uchwałą z dnia 30 lipca 2018 r. w sprawie wzoru zaświadczenia dla męża zaufania (M.P. poz. 822). Zaświadczenia mogą różnić się między sobą wyglądem i układem graficznym, ale ich treść musi odpowiadać wzorowi ustaleniemu przez Państwową Komisję Wyborczą.

Przebywając w lokalu komisji mężowie zaufania zobowiązani są do noszenia w widoczny sposób identyfikatora z imieniem, nazwiskiem, funkcją oraz nazwą komitetu wyborczego, który reprezentują. Identyfikatory nie mogą zawierać elementów kampanii wyborczej.

7. Przewodniczący komisji informuje mężów zaufania o przysługujących im prawach i wskazuje miejsce w lokalu komisji, z którego będą mogli obserwować przebieg czynności wykonywanych przez komisję. Mężowie zaufania mają prawo w szczególności:
- 1) być obecni podczas wszystkich czynności komisji wyborczej, do której zostali wyznaczeni;
 - 2) być obecni w lokalu wyborczym w czasie przygotowania do głosowania, w trakcie głosowania i podczas ustalania wyników głosowania i sporządzania protokołu;
 - 3) obserwować liczenie głosów przez obwodową komisję wyborczą ds. ustalenia wyników głosowania w obwodzie i ustalanie przez nią wyników głosowania;
 - 4) zgłaszać przewodniczącym komisji na bieżąco uwagi i zastrzeżenia;
 - 5) wnosić uwagi do protokołu głosowania, z wymienieniem konkretnych zarzutów;
 - 6) być obecni przy przewożeniu i przekazywaniu protokołów do właściwej komisji wyborczej wyższego stopnia;
 - 7) być obecni przy sprawdzaniu prawidłowości ustalenia wyników głosowania;
 - 8) być obecni przy wprowadzaniu danych do sieci elektronicznego przesyłania danych.
8. Mężowie zaufania nie mogą w szczególności:
- 1) wykonywać żadnych czynności członka komisji;
 - 2) pomagać wyborcom w głosowaniu ani udzielać im wyjaśnień;
 - 3) liczyć, ani przeglądać kart do głosowania przed rozpoczęciem głosowania, w trakcie głosowania i po jego zakończeniu, tj. nie mogą mieć żadnego kontaktu fizycznego z kartami do głosowania – nie mogą dotykać kart – w żadnym momencie;
- Niedopuszczalne jest utrudnianie przez członków komisji obserwacji mężom zaufania wszystkich wykonywanych czynności.
9. Od podjęcia przez obwodową komisję wyborczą ds. przeprowadzenia głosowania czynności przed rozpoczęciem głosowania do rozpoczęcia głosowania oraz od zamknięcia lokalu wyborczego do podpisania protokołu, czynności obwodowej komisji wyborczej ds. przeprowadzenia głosowania w obwodzie i obwodowej komisji wyborczej ds. ustalenia wyników głosowania w obwodzie mogą być rejestrowane przez mężów zaufania z wykorzystaniem własnych urządzeń rejestrujących. Przepisy Kodeksu wyborczego przewidują tylko rejestrację prac komisji obwodowych (bez transmisji).
10. Materiały zawierające zarejestrowany przebieg czynności na wniosek męża zaufania, rejestrującego te czynności, mogą zostać zakwalifikowane jako dokumenty z wyborów. W przypadku, gdy mąż zaufania złoży wniosek o dołączenie zarejestrowanego przez niego materiału jako dokument z wyborów, komisja pakuje otrzymany nośnik z materiałem w pakiet, opieczętowuje oraz przekazuje ten materiał w depozyt urzędnikowi wyborczemu z innymi dokumentami z wyborów, o czym mowa w pkt 79, łącznie z tego rodzaju materiałami przekazanymi przez obwodową komisję wyborczą ds. przeprowadzenia głosowania, o ile zostały załączone.
11. Wykonywanie uprawnień mężów zaufania nie może:
- 1) utrudniać pracy komisji;
 - 2) zakłócać powagi głosowania;
 - 3) naruszać tajności głosowania; mąż zaufania nie może wchodzić do pomieszczenia za zasłoną, zapewniającego tajność głosowania, gdy w pomieszczeniu tym znajduje się wyborca, nawet jeśli wyraził on na to zgodę lub poprosił o to męża zaufania.
12. Przewodniczący komisji może wydawać polecenia o charakterze porządkowym, w przypadku gdy działania mężów zaufania wykraczają poza ich uprawnienia, utrudniają pracę komisji. Fakt ten należy odnotować **w punkcie 17 każdego protokołu głosowania w obwodzie sporządzanego przez komisję.**
- Dopuszczalne jest przemieszczanie się mężów zaufania w trakcie obserwowania przez nich wszystkich czynności wykonywanych przez komisję, z zastrzeżeniem, że nie będzie to utrudniało pracy komisji, ani stanowiło naruszenia przepisów dotyczących ochrony danych osobowych. **Kwestie organizacyjne związane z wykonywaniem funkcji męża zaufania należą do kompetencji przewodniczącego danej komisji.**

Obserwatorzy społeczni

13. Zarejestrowane w Rzeczypospolitej Polskiej, tj. wpisane do Krajowego Rejestru Sądowego, stowarzyszenia i fundacje, do których celów statutowych należy troska o demokrację, prawa obywatelskie i rozwój społeczeństwa obywatelskiego, mają prawo wyznaczyć po jednym obserwatorem społecznym do każdej obwodowej komisji wyborczej

ds. przeprowadzenia głosowania w obwodzie oraz ds. ustalenia wyników głosowania w obwodzie. Prawo wyznaczenia po jednym obserwatorem społecznym do komisji wyborczych mają stowarzyszenia i fundacje, które w swoim statucie mają zapisaną realizację co najmniej jednego z wymienionego wyżej celu, tj. troskę o demokrację lub prawa obywatelskie albo rozwój społeczeństwa obywatelskiego. Nie ma przy tym znaczenia w jaki sposób zostaną one zapisane (jakie sformułowania zostaną użyte).

14. Obserwatorem społecznym może być osoba mająca czynne prawo wyborcze do Sejmu, tj.:
 - 1) będąca obywatelem polskim;
 - 2) która najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat;
 - 3) która nie jest pozbawiona praw publicznych prawomocnym orzeczeniem sądu;
 - 4) która nie jest pozbawiona praw wyborczych prawomocnym orzeczeniem Trybunału Stanu;
 - 5) która nie jest ubezwłasnowolniona prawomocnym orzeczeniem sądu.
15. Obserwatorem społecznym nie może być:
 - 1) kandydat w wyborach;
 - 2) komisarz wyborczy;
 - 3) pełnomocnik wyborczy;
 - 4) pełnomocnik finansowy;
 - 5) urzędnik wyborczy;
 - 6) członek komisji wyborczej.
16. Obserwatorzy społeczni przed przystąpieniem do swoich czynności przedstawiają przewodniczącemu komisji:
 - 1) dokument tożsamości;
 - 2) zaświadczenie podpisane przez osobę działającą w imieniu organu uprawnionego do reprezentowania na zewnątrz stowarzyszenia/fundacji, sporządzone według wzoru ustalonego przez Państwową Komisję Wyborczą uchwałą z dnia 30 lipca 2018 r. w sprawie wzoru zaświadczenia dla obserwatora społecznego (M.P. poz. 795).

Zaświadczenia mogą różnić się między sobą wyglądem i układem graficznym, ale ich treść musi odpowiadać wzorowi ustalonymu przez Państwową Komisję Wyborczą. Na podstawie przedłożonego komisji zaświadczenia, w którym wskazany będzie numer, pod którym stowarzyszenie lub fundacja została wpisana do Krajowego Rejestru Sądowego, członek komisji weryfikuje uprawnienie do wyznaczenia obserwatorów społecznych przez dane stowarzyszenie lub fundację. Sprawdzenia można dokonać w wyszukiwarce Ministerstwa Sprawiedliwości na stronie internetowej <https://ekrs.ms.gov.pl/web/wyszukiwarka-krs>. W przypadku braku takiej możliwości technicznej lub innych wątpliwości, komisja zwraca się o pomoc w tej sprawie do właściwej terytorialnej komisji wyborczej lub do urzędu gminy.
17. **Obserwatorzy społeczni mają takie same uprawnienia** jakie przysługują mężom zaufania z wyjątkiem:
 - 1) **wnoszenia uwag do protokołu głosowania;**
 - 2) **obecności przy przewożeniu i przekazywaniu protokołu do właściwej komisji wyborczej wyższego stopnia.**

Obserwatorzy międzynarodowi

18. Przy wszystkich czynnościach komisji mogą być również obecni obserwatorzy międzynarodowi zaproszeni przez Państwową Komisję Wyborczą. Obserwatorzy międzynarodowi przedstawiają komisji zaświadczenie wydane przez Państwową Komisję Wyborczą. Obserwatorzy posiadają uprawnienia mężów zaufania, z wyjątkiem prawa do wnoszenia uwag do protokołu (art. 50 § 2 Kodeksu wyborczego).

Dziennikarze

19. Dziennikarze nie mogą przebywać w lokalu wyborczym po zakończeniu głosowania przez obwodową komisję wyborczą ds. przeprowadzenia głosowania w obwodzie. Za zgodą właściwej gminnej komisji wyborczej dopuszczalne jest jednakże sfilmowanie i sfotografowanie przez dziennikarzy, posiadających ważną legitymację dziennikarską lub inny dokument potwierdzający reprezentowanie redakcji, **momentu otwierania przez obwodową komisję wyborczą ds. ustalenia** wyników głosowania urny wyborczej i wyjmowania z niej kart do głosowania. Po wykonaniu tej czynności przedstawiciele prasy obowiązani są niezwłocznie opuścić lokal komisji. W trakcie otwierania urny wyborczej dziennikarze nie mogą przeprowadzać wywiadów w lokalu, w którym odbywa się ustalanie wyników głosowania (np. z członkami komisji, mężami zaufania lub obserwatorami społecznymi albo międzynarodowymi).

Rozdział II

Zadania komisji przed dniem wyborów

20. Niezwłocznie po powołaniu komisja odbywa pierwsze posiedzenie, na którym dokonuje wyboru przewodniczącego komisji i jego zastępcy oraz, po zapoznaniu się z niniejszymi wytycznymi, ustala sposób wykonania swoich zadań.

Niezwłocznie po ukonstytuowaniu się komisja podaje do publicznej wiadomości, w sposób zwyczajowo przyjęty, informację o swoim składzie z uwzględnieniem pełnionych funkcji. W dniu głosowania informację o składzie komisji wywiesza się w lokalu wyborczym.

21. Nie później niż w przeddzień głosowania przewodniczący zwołuje posiedzenie komisji poświęcone organizacji jej pracy w dniu głosowania. W czasie tego posiedzenia komisja ustala w szczególności godziny rozpoczęcia pracy w dniu głosowania. Zadania te komisja może wykonać w trakcie pierwszego posiedzenia.

22. **W przypadku, gdy komisji zapewniono obsługę informatyczną**, operator bądź operatorzy danej komisji powinni odebrać od pełnomocnika do spraw informatyki gminnej, miejskiej lub dzielnicowej komisji wyborczej, login i hasło uprawniające do dostępu do systemu informatycznego Wsparcie Organów Wyborczych (WOW). Odbiór loginu i hasła potwierdza się na piśmie.

Operatorzy mają obowiązek zabezpieczenia loginów i haseł przed dostępem innych osób. W razie ich zniszczenia lub utraty należy niezwłocznie skontaktować się z pełnomocnikiem do spraw informatyki gminnej, miejskiej lub dzielnicowej komisji wyborczej w celu podjęcia dalszych kroków.

Przewodniczący komisji najpóźniej w przeddzień głosowania ustala z operatorem bądź operatorami informatycznej obsługi komisji miejsce i harmonogram pracy, z uwzględnieniem konieczności:

- 1) wprowadzenia wszystkich danych z projektu protokołu przekazania;
- 2) wprowadzenia wszystkich danych zawartych w projektach protokołów głosowania w obwodzie;
- 3) transmisji danych z protokołu podpisanego przez członków komisji do systemu informatycznego Wsparcie Organów Wyborczych (WOW).

Rozdział III

Zadania wykonywane wspólnie przez obwodową komisję wyborczą ds. przeprowadzenia głosowania w obwodzie oraz obwodową komisję wyborczą ds. ustalenia wyników głosowania w obwodzie

23. Komisja wykonuje swoje zadania w możliwie pełnym składzie, lecz nie mniejszym niż 2/3 ustawowego składu, z udziałem przewodniczącego komisji lub jego zastępcy. W dniu wyborów komisja zbiera się w budynku będącym jej siedzibą, przed lokalem wyborczym nie później niż o godz. 20⁴⁵, z zastrzeżeniem pkt 24. W przypadku braku wymaganej liczby członków przewodniczący komisji podejmuje wszelkie niezbędne działania zmierzające do podjęcia działań przez komisję we właściwym składzie. W razie potrzeby komisja zwraca się do wójta o pomoc w tej sprawie. Komisja wchodzi do lokalu wyborczego tuż przed zakończeniem głosowania przez obwodową komisję wyborczą ds. przeprowadzenia głosowania w obwodzie.

24. W obwodach odrębnych, jeżeli obwodowa komisja wyborcza ds. przeprowadzenia głosowania podejmie uchwałę o wcześniejszym zakończeniu głosowania, jej przewodniczący niezwłocznie zawiadamia, za pośrednictwem wójta, obwodową komisję wyborczą ds. ustalenia wyników głosowania, na tyle wcześnie, aby jej członkowie zdążyli przybyć do lokalu komisji przed zakończeniem głosowania.

25. Poza członkami komisji w lokalu wyborczym mogą przebywać mężowie zaufania, obserwatorzy społeczni i obserwatorzy międzynarodowi, a także dziennikarze, lecz jedynie w zakresie, o którym mowa w pkt 19. Mężowie zaufania, obserwatorzy społeczni i obserwatorzy międzynarodowi, nie mogą uczestniczyć w liczeniu głosów ani pomagać członkom komisji w wykonywaniu ich zadań.

W przypadku gdy komisji zapewniono obsługę informatyczną, w lokalu w miejscu wyznaczonym przez przewodniczącego może przebywać również osoba odpowiedzialna za tę obsługę.

Odebranie dokumentów od obwodowej komisji wyborczej ds. przeprowadzenia głosowania w obwodzie

26. Niezwłocznie po zakończeniu głosowania oraz opuszczeniu lokalu przez ostatniego wyborcę przewodniczący obwodowej komisji wyborczej ds. ustalenia wyników głosowania w obwodzie wspólnie z przewodniczącym obwodowej komisji wyborczej ds. przeprowadzenia głosowania w obwodzie zabezpiecza otwór urny wyborczej, zaklejając go paskiem papieru opatrzonym pieczęcią komisji i podpisami jej członków. Jeżeli komisja otrzymała jednorazowe

plomby (nalepki foliowe) opatrzone unikatowym numerem, za ich pomocą zabezpiecza wlot urny. W takim przypadku numer plomby, niezwłocznie po jej założeniu, powinien być wpisany przez przewodniczącego obwodowej komisji wyborczej ds. ustalenia wyników głosowania w obwodzie lub jego zastępcę do wewnętrznego protokołu. Ponadto przewodniczący obwodowej komisji wyborczej ds. przeprowadzenia głosowania w obwodzie przygotowuje dokumenty i pakiety do przekazania obwodowej komisji wyborczej ds. ustalenia wyników głosowania w obwodzie. Następnie przewodniczący obwodowej komisji wyborczej ds. przeprowadzenia głosowania w obwodzie przekazuje przewodniczącemu obwodowej komisji wyborczej ds. ustalenia wyników głosowania w obwodzie w obecności członków każdej z komisji obwodowej:

- 1) spis wyborców;
 - 2) urnę wyborczą wraz ze znajdującymi się w niej kartami do głosowania;
 - 3) egzemplarze protokołu głosowania w obwodzie;
 - 4) niewykorzystane karty do głosowania;
 - 5) akty pełnomocnictwa do głosowania;
 - 6) zaplombowane pakiety z pieczęciami obwodowej komisji wyborczej:
 - a) ds. ustalenia wyników głosowania w obwodzie,
 - b) ds. przeprowadzenia głosowania w obwodzie; **obwodowa komisja wyborcza ds. ustalenia wyników głosowania nie może otwierać tego pakietu, ani naruszać plomby;**
 - 7) zamknięte opakowania zawierające pakiety wyborcze nedoręczone wyborcom, które zostały doręczone obwodowej komisji wyborczej ds. przeprowadzenia głosowania;
 - 8) inne materiały będące w posiadaniu komisji.
27. Członkowie obwodowej komisji wyborczej ds. ustalenia wyników głosowania w obwodzie wraz z członkami obwodowej komisji wyborczej ds. przeprowadzenia głosowania w obwodzie w obecności przewodniczącego lub ich zastępców każdej z komisji obwodowej ustalają m.in. liczbę niewykorzystanych kart do głosowania każdego rodzaju oraz aktów pełnomocnictwa do głosowania.
28. Z przekazania wymienionych wyżej dokumentów i materiałów sporządza się protokół przekazania, w którym wymienia się m.in.:
- 1) nazwę komisji;
 - 2) miejsce, datę i godzinę wydania;
 - 3) liczbę:
 - a) otrzymanych kart do głosowania każdego rodzaju, ewentualnie także odrębnie dla każdego okręgu, jeżeli komisja jest właściwa dla więcej niż jednego okręgu w danych wyborach,
 - b) niewykorzystanych kart do głosowania, ewentualnie także odrębnie dla każdego okręgu, jeżeli komisja jest właściwa dla więcej niż jednego okręgu w danych wyborach,
 - c) aktów pełnomocnictwa do głosowania, ewentualnie także odrębnie dla każdego okręgu, jeżeli komisja jest właściwa dla więcej niż jednego okręgu w danych wyborach,
 - d) wyborców korzystających z nakładek na karty do głosowania sporządzonych w alfabecie Braille'a;
 - 4) informacje na temat głosowania korespondencyjnego, ewentualnie także odrębnie dla każdego okręgu, jeżeli komisja jest właściwa dla więcej niż jednego okręgu w danych wyborach;
 - 5) inne istotne informacje.

W protokole tym wpisuje się również m.in., w przypadku ich wystąpienia, różnice pomiędzy sumą liczb kart niewykorzystanych i wydanych wyborcom a liczbą kart otrzymanych przez obwodową komisję wyborczą oraz o możliwości wystąpienia różnicy pomiędzy liczbą kart wyjętych z urny pomniejszoną o liczbę kart wyjętych z kopert na karty do głosowania w głosowaniu korespondencyjnym a liczbą wyborców, którym wydano karty do głosowania, a także różnicę pomiędzy liczbą kart wyjętych z kopert na karty do głosowania a liczbą kopert na karty do głosowania w głosowaniu korespondencyjnym wrzuconych do urny, a poza tym informacje o możliwości wystąpienia kart nieważnych. Jednakże przypuszczalne informacje o możliwości wystąpienia tego rodzaju sytuacji komisja wpisuje jedynie w przypadku, gdy ma wiedzę w tym zakresie (np. w trakcie głosowania wystąpiły zdarzenia, które mogły spowodować wystąpienie tych różnic). **Niedopuszczalne jest natomiast otwieranie urny wyborczej** w celu zweryfikowania tego rodzaju informacji.

Protokół przekazania podpisują wszyscy obecni przy przekazaniu członkowie każdej z komisji obwodowej, w tym obowiązkowo przewodniczący obwodowej komisji wyborczej ds. ustalenia wyników głosowania w obwodzie oraz przewodniczący obwodowej komisji wyborczej ds. przeprowadzenia głosowania w obwodzie lub ich zastępcy. Protokół opatruje się pieczęcią obwodowej komisji wyborczej ds. ustalenia wyników. Upřednio komisja ta upewnia się, czy przekazano właściwą pieczęć (napis OKW ds. ustalenia wyników, numer komisji i nazwa miejscowości). Każdy członek obwodowej komisji wyborczej ds. ustalenia wyników głosowania w obwodzie i obwodowej komisji wyborczej ds. przeprowadzenia głosowania w obwodzie oraz mąż zaufania, a także obserwator społeczny może zażądać otrzymania kopii protokołu z przekazania. **Z chwilą podpisania protokołu przekazania obwodowa komisja wyborcza ds. przeprowadzenia głosowania w obwodzie kończy pracę i opuszcza lokal.** Protokół przekazania obwodowa komisja wyborcza ds. ustalenia wyników głosowania w obwodzie przekazuje gminnej komisji wyborczej wraz z protokołem głosowania w obwodzie.

29. Przewodniczący obwodowej komisji wyborczej ds. ustalenia wyników głosowania do czasu przekazania i zatwierdzenia przez gminną komisję wyborczą protokołu głosowania w obwodzie, powinien mieć możliwość kontaktu telefonicznego z przewodniczącym obwodowej komisji wyborczej ds. przeprowadzenia głosowania w obwodzie, co pozwoli na wyjaśnienie ewentualnych wątpliwości związanych ze sporządzeniem protokołu głosowania w obwodzie.

Rozdział IV

Ustalenie wyników głosowania i sporządzenie protokołów głosowania w obwodzie. Zadania wykonywane przez komisję po opuszczeniu lokalu przez obwodową komisję wyborczą ds. przeprowadzenia głosowania w obwodzie

Informacje wstępne

30. **Czynności związane z ustaleniem wyników głosowania w obwodzie i sporządzeniem protokołów głosowania w obwodzie komisja wykonuje wspólnie, wszyscy obecni członkowie. Nie jest dopuszczalne tworzenie z członków komisji grup roboczych, które wykonywałyby oddzielnie czynności po zakończeniu głosowania.**
31. Komisja ustala wyniki głosowania i sporządza protokoły głosowania w obwodzie: w wyborach do rady gminy i do rady powiatu (poza miastami na prawach powiatu), do sejmiku województwa i na wójta, a na obszarze m.st. Warszawy także do rady dzielnicy m.st. Warszawy, **wykorzystując w tym celu dostarczone formularze protokołów.** Jeżeli w obwodzie przeprowadzone było głosowanie do rady gminy w więcej niż w jednym okręgu, to dla każdego okręgu sporządza się oddzielny protokół.
32. Czynności opisane w pkt 33–63 dotyczą przygotowania projektów protokołów, ale należy wykonywać je na odpowiednich formularzach protokołów głosowania.
33. **Liczby w protokole głosowania wpisuje się zaczynając od prawej strony, tj. w następujący sposób: liczby jednocyfrowe wpisuje się w ostatniej kratce z prawej strony, liczby dwucyfrowe – w dwóch ostatnich kratkach z prawej strony, liczby trzycyfrowe – w trzech ostatnich kratkach z prawej strony itd., czyli tak, aby ostatnia cyfra wpisywanej liczby wypadła w ostatniej kratce z prawej strony.**
- Jeżeli ustalona przez komisję liczba wynosi zero, w ostatniej kratce z prawej strony należy wpisać cyfrę „0”.**

Rozliczenie kart do głosowania

34. Komisja wypełnia protokoły w wyborach do poszczególnych rad i w wyborach wójta. Komisja postępuje w następujący sposób:
- 1) w pierwszej kolejności komisja dokonuje wypełnienia punktów o dane ustalone wspólnie z obwodową komisją wyborczą ds. przeprowadzenia głosowania w obwodzie, wskazane w protokole przekazania. Są to odpowiednie dane z pkt I–XI protokołu przekazania. Dane te należy przepisać do protokołu
 - 2) **wypełnianie punktu 1 protokołów głosowania w wyborach do rady gminy (rady dzielnicy) i w wyborach wójta**
- * Komisja wpisuje liczbę wyborców uprawnionych do głosowania, tj. umieszczonych w spisie, łącznie z osobami dopisanymi przez obwodową komisję wyborczą ds. przeprowadzenia głosowania w trakcie głosowania na dodatkowych formularzach spisu.

W tym celu w pierwszej kolejności komisja ustala liczbę wyborców – obywateli polskich, **tj. umieszczonych w części A spisu wyborców**, łącznie z osobami dopisanymi przez komisję w trakcie głosowania na dodatkowych formularzach **części A spisu. Liczbę tę wpisuje się w punkcie 1a protokołu głosowania w obwodzie w wyborach do rady gminy (rady dzielnicy) i w wyborach wójta.**

Następnie komisja ustala liczbę wyborców – obywateli Unii Europejskiej niebędących obywatelami polskimi, **tj. umieszczonych w części B spisu wyborców**, łącznie z osobami dopisanymi przez komisję w trakcie głosowania na dodatkowych formularzach **części B spisu**. **Liczbę tę wpisuje się w punkcie 1b protokołu w obwodzie w wyborach do rady gminy (rady dzielnicy) i w wyborach wójta.**

* W wyborach do rady gminy (rady dzielnicy, z wyjątkiem obwodów odrębnych) i w wyborach wójta równe **muszą** być liczby wyborców uprawnionych do głosowania umieszczonych:

- 1) w części A spisu (obywatele polscy) – **punkt 1a protokołu głosowania** w obwodzie w wyborach do rady gminy (rady dzielnicy) i w wyborach wójta;
- 2) w części B spisu (pozostali obywatele Unii Europejskiej) – **punkt 1b protokołu głosowania** w obwodzie w wyborach do rady gminy (rady dzielnicy) i w wyborach wójta.

* Jedynie w obwodach odrębnych utworzonych na terenie m.st. Warszawy odpowiednie liczby uprawnionych do głosowania w wyborach do rady dzielnicy ujętych w **punkcie 1a protokołu głosowania i punkcie 1b protokołu głosowania** mogą być mniejsze lub równe tym liczbom w protokołach głosowania w wyborach do Rady m.st. Warszawy i wyborach Prezydenta m.st. Warszawy.

Liczba osób uprawnionych do głosowania w wyborach do rady gminy (rady dzielnicy) i wyborach wójta stanowi sumę osób ujętych w części A (obywatele polscy) i części B (pozostali obywatele Unii Europejskiej) spisu wyborców.

Liczbę tę wpisuje się w punkcie 1 protokołu głosowania w obwodzie w wyborach do rady gminy (rady dzielnicy) i protokołu głosowania w obwodzie w wyborach wójta.

* W obwodzie głosowania, w skład którego wchodzi więcej niż jeden okręg wyborczy dla wyboru rady gminy, liczba uprawnionych do głosowania w protokole głosowania w wyborach wójta (zarówno ogółem ujętych w **punkcie 1**, jak obywateli polskich ujętych w **punkcie 1a** i pozostałych obywateli Unii Europejskiej ujętych w **punkcie 1b**) musi się równać sumie odpowiednich liczb uprawnionych do głosowania w wyborach do rady gminy w okręgach wchodzących w skład obwodu głosowania. Wyjątkiem jest sytuacja, gdy w jednym lub więcej z tych okręgów wyborczych dla wyboru rady gminy wyborów lub głosowania nie przeprowadza się. Wówczas liczby uprawnionych do głosowania w protokole głosowania w wyborach wójta (**punkt 1, 1a i 1b**) muszą być większe od sumy odpowiednich liczb uprawnionych do głosowania w wyborach do rady gminy w okręgach wchodzących w skład obwodu głosowania.

3) Wypełnianie punktu 1 protokołów głosowania w wyborach do rady powiatu i do sejmiku województwa

* Liczbę wyborców uprawnionych do głosowania w wyborach do rady powiatu i do sejmiku województwa stanowi liczba osób ujętych w części A spisu wyborców łącznie z osobami dopisanymi przez komisję w trakcie głosowania na dodatkowych formularzach części A spisu wyborców. **Liczbę tę wpisuje się w punkcie 1 protokołu głosowania w obwodzie w wyborach do rady powiatu i punkcie 1 protokołu głosowania w obwodzie w wyborach do sejmiku województwa.**

Liczba ta musi być równa liczbie osób wskazanych w **punkcie 1a protokołu głosowania** w obwodzie w wyborach rady gminy i **punkcie 1a protokołu głosowania** w obwodzie w wyborach wójta.

* Jedynie w obwodzie głosowania, w skład którego wchodzi więcej niż jeden okręg wyborczy dla wyboru rady gminy, gdy w jednym lub więcej z tych okręgów wyborczych dla wyboru rady gminy wyborów lub głosowania nie przeprowadza się suma liczb uprawnionych do głosowania w wyborach do rady gminy, wskazanych w **punkcie 1a protokołów głosowania** w obwodzie w wyborach rady gminy musi być mniejsza od liczby uprawnionych do głosowania w wyborach do rady powiatu i w wyborach do sejmiku województwa.

* Ponadto w obwodach odrębnych liczba uprawnionych do głosowania w wyborach do rady gminy i wójta, wskazanych odpowiednio w **punkcie 1a protokołu głosowania** w obwodzie w wyborach rady gminy i **punkcie 1a protokołu głosowania** w obwodzie w wyborach wójta, może być mniejsza lub równa liczbie uprawnionych do głosowania w wyborach do rady powiatu, a liczba uprawnionych do głosowania w wyborach do rady powiatu mniejsza lub równa liczbie uprawnionych do głosowania w wyborach do sejmiku województwa.

4) Wypełnianie punktu 4 protokołów głosowania w wyborach do rady gminy (rady dzielnicy) i w wyborach wójta

Kolejną czynnością komisji jest ustalenie liczby wyborców, którym wydano karty do głosowania.

* Ustalenia tego dokonuje się na podstawie liczby podpisów potwierdzających otrzymanie karty do głosowania (łącznie z adnotacjami obwodowej komisji wyborczej ds. przeprowadzenia głosowania, dotyczącymi braku możliwości złożenia podpisu przez wyborców niepełnosprawnych posiadających orzeczenie o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności). Należy zwrócić szczególną uwagę na adnotacje umieszczo-

ne w rubryce „Uwagi” spisu dotyczące sytuacji, gdy wyborcy nie pobrali wszystkich kart do głosowania, np. „bez gminy” bądź „bez wójta”, a w wyborach do rady dzielnicy m.st. Warszawy w obwodach odrębnych – również na adnotacje „dzielnica”.

Należy pamiętać, że w wyborach **do rady gminy i wójta, a na terenie m.st. Warszawy również w wyborach do rady dzielnicy uwzględnia się podpisy w części A i B spisu wyborców.**

Liczby wyborców, którym wydano karty do głosowania w wyborach do poszczególnych rad i w wyborach wójta mogą być różne.

* Liczbę wyborców ujętych:

- 1) w części A spisu wyborców, którym wydano karty do głosowania w wyborach do danej rady lub wójta wpisuje się w **punkcie 4a odpowiedniego protokołu głosowania** w obwodzie; liczba ta nie może być większa od liczby wyborców – obywateli polskich uprawnionych do głosowania (**punkt 1a protokołu**);
- 2) w części B spisu wyborców, którym wydano karty do głosowania w wyborach do danej rady lub wójta wpisuje się w **punkcie 4b odpowiedniego protokołu głosowania** w obwodzie; liczba ta nie może być większa od liczby wyborców – pozostałych obywateli Unii Europejskiej uprawnionych do głosowania (**punkt 1b protokołu**);

* **Liczbę wyborców, którym wydano karty do głosowania w wyborach do rady gminy (dzielnicy) i wyborach wójta stanowi sumę liczby wyborców – obywateli polskich, którym wydano karty do głosowania (punkt 4a odpowiedniego protokołu głosowania) i liczby wyborców – pozostałych obywateli Unii Europejskiej, którym wydano karty do głosowania (punkt 4b odpowiedniego protokołu głosowania). Liczbę tę wpisuje się w punkcie 4 odpowiedniego protokołu głosowania w obwodzie.**

Liczba ta nie może być większa od liczby wyborców uprawnionych do głosowania (punkt 1 protokołu).

5) Wypełnianie punktu 4 protokołów głosowania w wyborach do rady powiatu i do sejmiku województwa

* Przy ustalaniu liczby wyborców, którym wydano karty do głosowania w wyborach do **rady powiatu i do sejmiku województwa należy uwzględnić wyłącznie podpisy w części A spisu wyborców.**

Należy zwrócić szczególną uwagę na adnotacje umieszczone w rubryce „Uwagi” spisu dotyczące sytuacji, gdy wyborcy nie pobrali wszystkich kart do głosowania, np. „bez województwa” bądź „bez powiatu”.

Wypełnianie punktu 14 protokołów głosowania

35. Na podstawie ustalonych danych komisja ustala, czy liczba kart niewykorzystanych (**punkt 3 protokołu**) i liczba wyborców, którym wydano karty do głosowania (**punkt 4 protokołu**), stanowią w sumie liczbę kart, które otrzymała komisja (**punkt 2 protokołu**).

Rozliczenia należy dokonać oddzielnie w każdym z protokołów.

W razie stwierdzenia niezgodności należy ponownie przeliczyć podpisy w spisie, a jeśli wynik rozliczenia kart będzie ten sam – **przypuszczalna przyczyna niezgodności musi być opisana w punkcie 14 właściwego protokołu głosowania w obwodzie.**

W razie braku miejsca w protokole na opisanie przyczyn rozbieżności należy dokonać tego na oddzielnej kartce papieru, która stanowić będzie załącznik do protokołu. W protokole zaś należy zamieścić informację o sporządzeniu załącznika. Jeżeli niezgodność nie występuje, w punkcie przeznaczonym na „Uwagi” należy wpisać wyrazy „brak uwag”.

Następnie komisja odkłada protokół i podejmuje czynności związane z ustaleniem wyników głosowania.

Ustalenie wyników głosowania

36. Komisja sprawdza, czy pieczęcie na urnie oraz na wlocie do urny lub jednorazowe plomby (nalepki foliowe) pozostały nienaruszone, po czym otwiera urnę i wyjmuje z niej karty do głosowania.

Zaleca się zachowanie staranności przy wyjmowaniu kart z urny, aby karty do głosowania nie zostały uszkodzone. Poza tym należy wyjmować karty do głosowania z urny wyborczej w taki sposób, aby nie uszkodzić urny. Niedopuszczalne jest przewracanie wypełnionej urny wyborczej. W przypadku, gdy urna jest znacznie zapelniona należy w pierwszej kolejności wyjąć część kart do głosowania, a dopiero później, ewentualnie ostrożnie przechylić urnę wyborczą, zachowując przy tym szczególną ostrożność.

W przypadku stwierdzenia, że w urnie znajdują się inne przedmioty niż karty do głosowania (w tym np. czyste kartki papieru), komisja oddziela je od kart do głosowania, a informacje o ich odnalezieniu odnotowuje w punkcie 20 każdego protokołu głosowania w obwodzie.

37. **W pierwszej kolejności komisja** po otwarciu urny i wyjęciu z niej kart, wyjmuje karty do głosowania ze znajdujących się w urnie kopert na kartę do głosowania w głosowaniu korespondencyjnym i ustala ich liczbę. Liczbę tę ustala się odrębnie dla wszystkich wyborów, dla przeprowadzenia których komisja jest właściwa. Liczby te powinny odpowiadać liczbie adnotacji w rubryce spisu „Uwagi”, że wyborca głosował korespondencyjnie. Różnica jest możliwa tylko, gdy koperta na kartę do głosowania była pusta lub, gdy w kopercie nie znajdowały się karty dla wszystkich przeprowadzanych przez komisję wyborów. Sytuację tę komisja opisuje w protokole głosowania w punkcie „Inne uwagi”, wpisując np. „w jednej kopercie znajdowały się 2 karty do głosowania”. **Koperty na kartę do głosowania, z których komisja wyjęła kartę, komisja pakuje w pakiet, opisuje go i odkłada.**
38. Komisja przegląda wszystkie karty i wydziela z nich karty całkowicie przedarte na dwie lub więcej części, których **nie bierze się pod uwagę przy obliczeniach**. W przypadku kart zbroszurowanych, jako karty całkowicie przedarte traktuje się także te karty, w których odłączono poszczególne strony lub arkusze bądź ich części.

Karty takie należy zapakować w pakiet, opieczetować go i opisać.

W obwodach odrębnych otwarcia urny pomocniczej, o ile była stosowana, komisja dokonuje przed otwarciem urny zasadniczej; po otwarciu urny pomocniczej komisja sprawdza, czy liczba kart każdego rodzaju wyjętych z urny pomocniczej odpowiada liczbie osób, które głosowały przy wykorzystaniu urny pomocniczej. Jeżeli komisja nie stwierdzi rozbieżności, karty wyjęte z urny pomocniczej włącza się do obliczeń wyników głosowania dokonywanych dla całego obwodu; w przypadku stwierdzenia różnic należy wyjaśnić ich przypuszczalną przyczynę i omówić w punkcie 15 właściwego protokołu głosowania lub w formie załącznika do protokołu;

Wypełnianie punktu 8 i punktu 15 protokołów głosowania

39. Komisja oddziela od siebie karty do głosowania w wyborach do poszczególnych rad oraz w wyborach wójta. Jeśli w wyborach do rady gminy w obwodzie głosowano na kandydatów z więcej niż jednego okręgu, karty do głosowania na kandydatów z poszczególnych okręgów należy dodatkowo wydzielić.

Ustalone liczby kart wyjętych z urny **dla danych wyborów** komisja **wpisuje w punkcie 8** właściwego protokołu głosowania w obwodzie.

W **punkcie 8a** każdego protokołu głosowania w obwodzie komisje podają liczbę kart do głosowania wyjętych z kopert na kartę do głosowania w głosowaniu korespondencyjnym, ustaloną, **odrębnie dla każdego wyborów**.

Liczbę tę należy dodać do liczby kart wyjętych z urny, o których mowa wyżej.

Komisje, w których nie było kopert na karty do głosowania w głosowaniu korespondencyjnym wpisują cyfrę „0” w punkcie 8a każdego protokołu.

Jeżeli liczba kart wyjętych z urny (**punkt 8 protokołu**) poniższa o liczbę kart wyjętych z kopert na kartę do głosowania (**punkt 8a protokołu**) nie jest równa liczbie wyborców, którym wydano karty do głosowania (**punkt 4 protokołu**), wówczas przypuszczalną przyczynę tego stanu rzeczy należy omówić w **punkcie 15** właściwego protokołu głosowania. Przyczynę tę należy ustalić po przeliczeniu kart ważnych i nieważnych. Jeżeli różnica nie występuje, w punkcie tym należy wpisać wyrazy „Brak uwag”.

Analogicznie należy postąpić, jeżeli liczba kart wyjętych z kopert na kartę do głosowania (**punkt 8a protokołu**) jest większa od liczby kopert na kartę do głosowania wrzuconych do urny (**punkt 7e protokołu**).

W razie braku miejsca w protokole na opisanie przyczyn rozbieżności należy dokonać tego na oddzielnej kartce, którą załącza się do protokołu. W protokole w pkt 15 należy zamieścić informację o sporządzeniu załącznika.

Sprawdzenia dokonuje się odrębnie dla każdego protokołu głosowania.

Wypełnianie punktu 9 i punktu 16 protokołów głosowania

40. Komisja wydziela i liczy karty nieważne (**tj. inne niż ustalone urzędowo lub nieopatrzony pieczęcią obwodowej komisji wyborczej ds. przeprowadzenia głosowania w obwodzie**), oddzielnie do każdej z rad i w wyborach wójta. **Ustalone liczby kart nieważnych wpisuje się w punkcie 9** właściwego protokołu głosowania.

Należy uważać, aby omyłkowo w tym punkcie protokołu **nie wpisać liczby głosów nieważnych**, o których będzie mowa w dalszej części wytycznych. Jeżeli liczba kart nieważnych jest większa niż 0, przypuszczalną przyczynę wystąpienia kart nieważnych należy opisać w **punkcie 16** właściwego protokołu głosowania. Jeżeli liczba kart nieważnych wynosi 0, w **punkcie 9** protokołu należy wpisać „0”, a w **punkcie 16** protokołu wyrazy „Brak uwag”.

Karty nieważne należy zapakować w pakiety, odrębnie do każdej z wybieranych rad i do wyborów wójta, **opieczetować je i opisać**.

Wypełnianie punktu 10 protokołów głosowania

Pozostałe karty są **kartami ważnymi i na ich podstawie ustala się wyniki głosowania**.

Karty ważne należy policzyć, odrębnie do każdej z wybieranych rad i w wyborach wójta.

Liczbę kart ważnych wpisuje się w punkcie 10 właściwego protokołu głosowania.

Suma kart nieważnych (**punkt 9 protokołu**) i kart ważnych (**punkt 10 protokołu**) musi być równa liczbie kart wyjętych z urny (**punkt 8 protokołu**).

Następnie komisja ustala wyniki głosowania w kolejności (o ile głosowanie w danych wyborach było w obwodzie głosowania przeprowadzane) w wyborach:

- 1) **do rady gminy;**
- 2) **rady dzielnicy m.st. Warszawy;**
- 3) **rady powiatu;**
- 4) **sejmiku województwa;**
- 5) **wójta.**

Do dalszych czynności należy **pozostawić karty ważne w wyborach do rady gminy**, a pozostałe karty ważne należy zapakować tymczasowo w odrębne pakiety (według wyborów), opisać je i opieczetować. **Pakiety te muszą pozostać w pomieszczeniu**, w którym komisja ustala wyniki głosowania.

Ustalenie wyników głosowania w wyborach do rady gminy liczącej do 20 000 mieszkańców**Wypełnianie punktu 11 protokołu głosowania**

41. Na podstawie kart ważnych komisja ustala liczbę głosów nieważnych oraz głosów ważnych.

Komisja jest obowiązana przejrzeć całą kartę do głosowania.

W trakcie przeglądania kart do głosowania komisja odkłada osobno karty z głosami nieważnymi według przyczyn nieważności głosu i osobno karty z głosami ważnymi.

Uznania głosu za nieważny komisja dokonuje po okazaniu karty wszystkim członkom komisji uczestniczącym w ustalaniu wyniku głosowania.

Ustalając, czy głos na karcie jest ważny, czy nieważny, komisja stosuje poniższe reguły:

- 1) w przypadkach wątpliwych należy przyjmować, że znakiem „x” postawionym w kratce są co najmniej dwie linie, które przecinają się w obrębie kratki. Ustalenie, czy postawiony znak jest znakiem „x” w rozumieniu Kodeksu wyborczego oraz, czy postawiony jest on w kratce, czy poza nią, należy do komisji;
- 2) **wszelkie znaki, wykreślenia, przekreślenia, w tym również i znak „x” postawiony przez wyborcę poza przeznaczoną na to kratką, traktuje się jako dopiski, które nie wpływają na ważność głosu;**
- 3) **wszelkie inne znaki niż znak „x”, tj. niebędące co najmniej dwiema liniami, które przecinają się w obrębie kratki, naniesione w obrębie kratki, również nie wpływają na ważność głosu.**

42. Wyborca może głosować na jednego kandydata (art. 439 § 1 Kodeksu wyborczego).

Za nieważny uznaje się głos, gdy wyborca w kratce na karcie do głosowania:

- 1) postawił znak „x” (co najmniej dwie linie, które przecinają się w obrębie kratki) **przy nazwisku więcej niż jednego kandydata;**
- 2) nie postawił znaku „x” (co najmniej dwóch linii, które przecinają się w obrębie kratki) **przy nazwisku żadnego kandydata;**
- 3) postawił znak „x” (co najmniej dwie linie, które przecinają się w obrębie kratki) **tylko przy nazwisku kandydata skreślonego przez gminną komisję wyborczą.**

Jeżeli wyborca postawił znak „x” (co najmniej dwie linie, które przecinają się w obrębie kratki) przy nazwisku kandydata skreślonego oraz przy nazwisku innego kandydata, to głos taki jest ważny i zaliczany kandydatowi, którego nazwisko nie zostało skreślone.

43. Wyodrębnione karty z głosami nieważnymi komisja liczy i ich łączną liczbę ustaloną zgodnie z pkt 42 i 43 wpisuje się **w punkcie 11 protokołu głosowania**. Następnie komisja dokonuje oceny przyczyny nieważności głosu i rozkłada oddzielnie karty według przyczyny nieważności głosu.

W punkcie 11a protokołu głosowania wpisuje się liczbę głosów nieważnych z powodu postawienia znaku „x” obok nazwiska dwóch lub większej liczby kandydatów z różnych list.

W punkcie 11b protokołu głosowania wpisuje się liczbę głosów nieważnych z powodu niepostawienia znaku „x” obok nazwiska żadnego kandydata z którejkolwiek z list.

W punkcie 11c protokołu głosowania wpisuje się liczbę głosów nieważnych z powodu postawienia znaku „x” wyłącznie obok nazwiska skreślonego kandydata (art. 436 § 1 Kodeksu wyborczego)

Suma liczb z **punktów od 11a do 11c** musi być równa liczbie z **punktu 11**.

Karty z głosami nieważnymi należy zapakować w odrębne pakiety – według przyczyn nieważności głosu – opieczetować je i opisać „Głosy nieważne z kart ważnych w wyborach do Rady Gminy (Miasta) w dniu 21 października 2018 r. z powodu –”.

(przyczyna nieważności) (liczba)

Następnie opisane w powyższy sposób pakiety z głosami nieważnymi według przyczyny nieważności głosu należy zapakować w jeden pakiet i opisać: „Głosy nieważne z kart ważnych w wyborach Rady Gminy (Miasta) w dniu 21 października 2018 r. –”.

(liczba)

Wypełnianie punktu 12 protokołu głosowania

44. Komisja liczy **głosy ważne** i ich liczbę wpisuje **w punkcie 12 protokołu głosowania**.

Następnie komisja sumuje liczbę głosów nieważnych (punkt 11 protokołu) i głosów ważnych (punkt 12 protokołu) i porównuje wynik z wcześniej wpisaną liczbą kart ważnych (punkt 10 protokołu). Liczby **te muszą być równe**. Jeżeli występuje rozbieżność, należy **poszukać przyczyny błędu** i po sprostowaniu obliczeń właściwe liczby wpisać do protokołu.

Wypełnianie punktu 13 protokołu głosowania

45. Komisja ustala **liczbę głosów ważnych oddanych na poszczególne listy** (tj. na poszczególnych kandydatów).

Ustalenia tego komisja dokonuje na przygotowanych wcześniej arkuszach pomocniczych z nazwiskami i imionami, skrótami nazw komitetów wyborczych i numerami list.

Ustalane dane wpisuje się do odpowiednich rubryk protokołu głosowania w obwodzie w punkcie 13, oddzielnie przy nazwiskach poszczególnych kandydatów z list uszeregowanych w kolejności numerów.

Liczba głosów otrzymanych przez którąkolwiek z list (któregokolwiek kandydata) nie może być większa od liczby głosów ważnych (**punkt 12 protokołu**). **Suma głosów oddanych na wszystkie listy musi być równa liczbie głosów ważnych (punkt 12 protokołu)**. Jeżeli powyższe warunki nie są dotrzymane, należy **poszukać przyczyny błędu** i po sprostowaniu obliczeń właściwe liczby wpisać do protokołu.

Jeżeli w okresie po wydrukowaniu kart do głosowania gminna komisja wyborcza skreśliła z zarejestrowanej listy nazwisko kandydata, **skreślone nazwisko kandydata umieszcza się (pozostawia) w odpowiedniej części protokołu głosowania w obwodzie**, a w miejscu przeznaczonym na wpisanie liczby głosów uzyskanych przez tego kandydata wpisuje się „XXXX”.

Po sprawdzeniu prawidłowości danych komisja pakuje karty z głosami ważnymi w odrębne pakiety według numerów list. Pakiety te należy opisać „Głosy ważne z kart ważnych w wyborach do Rady Gminy (Miasta). Lista nr ... – w wyborach w dniu 21 października 2018 r.”.

(liczba)

Staranne wykonanie tej czynności pozwoli na szybkie wyjaśnienie ewentualnych błędów w obliczeniach, a także zarzutów wynikających z uwag mężów zaufania lub protestów wyborców.

Następnie komisja wypełnia w pozostałych punktach protokołu głosowania w obwodzie w wyborach do rady gminy.

46. Komisja na podstawie ważnych kart do głosowania w wyborach do kolejnej rady przystępuje do ustalenia wyników głosowania.

Ustalenie wyników głosowania w wyborach do rady gminy powyżej 20 000 mieszkańców, do rady powiatu, do sejmiku województwa i do rady dzielnicy m.st. Warszawy**Wypełnianie punktu 11 protokołu głosowania**

47. Do ustalenia liczby głosów nieważnych i głosów ważnych komisja stosuje opisane w pkt 42 zasady dotyczące interpretacji znaku „x” i ewentualnych dopisków na karcie do głosowania.
48. Wyborca może głosować tylko na jedną listę i na jednego kandydata z tej listy, przez co wskazuje jego pierwszeństwo do otrzymania mandatu (art. 440 § 1, art. 450, art. 459 § 1 Kodeksu wyborczego); tak oddane głosy wyborców są głosami ważnymi.

Głos uznaje się za ważny także, gdy wyborca postawił znak „x”:

- 1) **na jednej liście przy nazwisku dwóch lub więcej kandydatów.** Głos taki traktuje się jako oddany na tego kandydata spośród tych, przy których postawiono znak „x”, którego nazwisko jest umieszczone wyżej na tej liście;
 - 2) **wyłącznie przy nazwisku skreślonego kandydata.** Głos taki traktuje się jako oddany na listę bez wskazania pierwszeństwa do uzyskania mandatu;
 - 3) **przy nazwisku skreślonego kandydata oraz przy nazwisku innego kandydata z tej samej listy.** Głos taki traktuje się jako oddany na nieskreślonego kandydata;
 - 4) **przy nazwisku kandydata skreślonego z jednej listy i przy nazwisku kandydata z innej listy.** Głos taki traktuje się jako oddany na nieskreślonego kandydata z tej innej listy;
 - 5) **przy nazwisku kandydata z unieważnionej listy i przy nazwisku kandydata z innej (ale tylko jednej) listy.** Głos taki traktuje się jako oddany na kandydata z listy, której rejestracja nie została unieważniona.
49. **Za nieważny uznaje się głos, gdy wyborca w kratce na karcie do głosowania:**
- 1) **postawił znak „x” przy nazwiskach dwóch lub większej liczby kandydatów z różnych list;**
 - 2) **nie postawił znaku „x” przy nazwisku żadnego kandydata;**
 - 3) **postawił znak „x” wyłącznie przy nazwisku kandydata z listy, której rejestrację unieważniono.**

W trakcie przeglądania kart do głosowania komisja odkłada osobno karty z głosami nieważnymi i osobno karty z głosami ważnymi.

50. Wyodrębnione karty z głosami nieważnymi komisja liczy i ich łączną liczbę ustaloną zgodnie z pkt 42 i 49 wpisuje **w punkcie 11 protokołu głosowania.** Następnie komisja dokonuje oceny przyczyny nieważności głosu i rozkłada oddzielnie karty według przyczyny nieważności głosu.

Karty ważne z głosami nieważnymi należy zapakować w odrębne pakiety – według przyczyn nieważności głosu – opieczetować je i opisać: „Głosy nieważne z kart ważnych w wyborach do Rady Gminy/Miasta (Rady Powiatu/Sejmiku Województwa/Rady Dzielnicy) w dniu 21 października 2018 r. z powodu –”.
(przyczyna nieważności) (liczba)

Następnie opisane pakiety z głosami nieważnymi według przyczyny nieważności głosu należy zapakować w jeden pakiet i opisać: „Głosy nieważne z kart ważnych w wyborach do Rady Gminy/Miasta (Rady Powiatu/Sejmiku Województwa/Rady Dzielnicy) w dniu 21 października 2018 r. –”.
(liczba)

Wypełnianie punktu 12 protokołu głosowania

51. Komisja liczy głosy ważne i ich liczbę wpisuje **w punkcie 12 protokołu głosowania.**

Następnie komisja sumuje liczby głosów nieważnych (**punkt 11 protokołu**) i głosów ważnych (**punkt 12 protokołu**) i porównuje wynik z wcześniej wpisaną liczbą kart ważnych (**punkt 10 protokołu**). Liczby te **muszą być równe**. Jeżeli występuje rozbieżność, należy **poszukać przyczyny błędu** i po sprostowaniu obliczeń właściwe liczby wpisać do protokołu.

Wypełnianie punktu 13 protokołu głosowania

52. Komisja ustala – na podstawie kart z głosami ważnymi – **liczbę głosów ważnych oddanych na każdą z list**. W tym celu odrębnie grupuje karty z głosami oddanymi na poszczególne listy. Oblicza liczbę kart z głosami ważnymi oddanymi na każdą z list i wpisuje ją przy numerze listy i skrócie nazwy komitetu wyborczego, w rubryce „Liczba głosów ważnych oddanych na listę”, na przygotowanych wcześniej arkuszach pomocniczych – odrębnych dla każdej listy z jej numerem i skrótem nazwy oraz nazwiskami i imionami umieszczonych na niej kandydatów.

Po dokonaniu tej czynności należy zsumować głosy ważne oddane łącznie na wszystkie listy kandydatów. Otrzymana liczba **musi być** identyczna z liczbą wpisaną w **punkcie 12**.

Kolejną czynnością jest **ustalenie liczby głosów oddanych na poszczególnych kandydatów z każdej listy**. Ustalone liczby komisja wpisuje przy nazwiskach poszczególnych kandydatów.

Następnie komisja sprawdza **prawidłowość ustalenia liczby głosów ważnych** oddanych na każdą z list.

W tym celu dodaje liczby głosów oddanych na poszczególnych kandydatów z danej listy i uzyskany wynik wpisuje na arkuszu pomocniczym w rubryce „Razem”. Uzyskany wynik **powinien być** taki jak liczba głosów ważnych oddanych na listę. **Wyjątkiem** od tej zasady jest sytuacja, gdy na liście znajduje się **nazwisko skreślonego kandydata**.

Dane dotyczące **punktu 13** („Na poszczególne listy kandydatów i umieszczonych na nich kandydatów oddano następujące liczby głosów ważnych”) wypełnia się odrębnie, wpisując z arkuszy pomocniczych do protokołu w odpowiedniej rubryce liczbę głosów, które oddano na tę listę, a przy nazwiskach i imionach kandydatów – otrzymaną przez nich liczbę głosów.

Jeżeli w okresie po wydrukowaniu kart do głosowania terytorialna komisja wyborcza skreśliła z zarejestrowanej listy nazwisko kandydata, **skreślone nazwisko kandydata umieszcza się (pozostawia) w odpowiedniej części protokołu głosowania w obwodzie**, a w miejscu przeznaczonym na wpisanie liczby głosów **wpisuje się „XXXXP”**.

Analogicznie postępuje się w **przypadku unieważnionej listy kandydatów** – „XXXX” wpisuje się zarówno w miejscu przeznaczonym na wpisanie liczby głosów ważnych oddanych na listę, jak i w rubryce „RAZEM”.

Po sprawdzeniu prawidłowości danych komisja pakuje karty ważne z głosami ważnymi w odrębne pakiety według numerów i nazw list. Pakiety te należy opisać „Głosy ważne z kart ważnych w wyborach do Rady Miasta (Rady Powiatu/Sejmiku Województwa/ Rady Dzielnicy) w dniu 21 października 2018 r. Lista nr –”.
(liczba)

Staranne wykonanie tej czynności pozwoli na szybkie wyjaśnienie ewentualnych błędów w obliczeniach, a także zarzutów wynikających z uwag mężów zaufania lub protestów wyborców.

Następnie komisja wypełnia w pozostałych punktach protokół głosowania w obwodzie w wyborach do rady (sejmiku).

53. Komisja sprawdza nienaruszalność tymczasowego pakietu zawierającego ważne karty do głosowania w wyborach do kolejnej rady i przystępuje do ustalenia wyników głosowania.

54. **Po ustaleniu wyników głosowania w wyborach do rad komisja przystępuje do ustalenia wyników głosowania w obwodzie w wyborach wójta.**

Komisja sprawdza nienaruszalność tymczasowego pakietu zawierającego ważne karty do głosowania w wyborach wójta.

Ustalenie wyników głosowania w wyborach wójta w przypadku, gdy w wyborach kandyduje dwóch lub więcej kandydatów

Wypełnianie punktu 11 protokołu głosowania

55. Do ustalenia liczby głosów nieważnych i głosów ważnych komisja stosuje opisane w pkt 42 zasady dotyczące interpretacji znaku „x” i ewentualnych dopisków na karcie do głosowania.

56. **Głos jest ważny**, jeżeli wyborca na karcie do głosowania postawił znak „x” **obok nazwiska tylko jednego kandydata**.

Za głos ważny należy uznać także głos oddany **na kandydata nieskreślonego oraz na kandydata, którego nazwisko zostało skreślone**. Głos taki zalicza się kandydatowi, którego nazwisko nie zostało skreślone.

57. **Za nieważny uznaje się głos, gdy wyborca w kratce na karcie do głosowania:**

- 1) postawił znak „x” **obok nazwiska dwóch lub większej liczby kandydatów**; liczbę głosów nieważnych z tej przyczyny wpisuje się w **punkcie 11a protokołu głosowania**;
- 2) nie postawił znaku „x” **obok nazwiska żadnego kandydata**; liczbę głosów nieważnych z tej przyczyny wpisuje się w **punkcie 11b protokołu głosowania**;
- 3) postawił znak „x” **tylko obok nazwiska kandydata, którego nazwisko zostało skreślone**; liczbę głosów nieważnych z tej przyczyny wpisuje się w **punkcie 11c protokołu głosowania**.

Wyodrębnione karty z głosami nieważnymi liczy się i odkłada, a ich łączną liczbę, ustaloną zgodnie z pkt 42 i 57 wpisuje się w **punkcie 11 protokołu głosowania**.

Suma liczb z **punktów od 11a do 11c musi być równa** liczbie z **punktu 11**.

Karty ważne z głosami nieważnymi należy zapakować w odrębne pakiety – według przyczyn nieważności głosu – opieczętować je i opisać „Głosy nieważne z kart ważnych w wyborach Wójta (Burmistrza, Prezydenta Miasta) w dniu 21 października 2018 r. z powodu –”.

(przyczyna nieważności) (liczba)

Wypełnianie punktu 12 protokołu głosowania

58. Komisja liczy głosy ważne i ich łączną liczbę wpisuje w punkcie 12 protokołu głosowania.

Następnie komisja sumuje liczby głosów nieważnych (punkt 11 protokołu) i głosów ważnych (punkt 12 protokołu) i porównuje wynik z wcześniej wpisaną liczbą kart ważnych (**punkt 10 protokołu**). Liczby te muszą być równe. Jeżeli występuje rozbieżność, należy poszukać przyczyny błędu i po sprostowaniu obliczeń właściwe liczby wpisać do protokołu.

Wypełnianie punktu 13 protokołu głosowania

59. Komisja ustala – na podstawie kart z głosami ważnymi – liczbę głosów ważnych oddanych na poszczególnych kandydatów na wójta.

Ustalenia tego komisja dokonuje na przygotowanych wcześniej arkuszach pomocniczych z nazwiskami i imionami wszystkich kandydatów na wójta.

Ustaloną liczbę głosów ważnych oddanych na poszczególnych kandydatów komisja wpisuje w **punkcie 13 protokołu głosowania** odpowiednio przy nazwiskach poszczególnych kandydatów.

Sumę liczb głosów ważnych oddanych na poszczególnych kandydatów wpisuje się w rubryce „Razem”.

Następnie komisja sumuje liczbę głosów nieważnych (punkt 11 protokołu) i liczbę głosów ważnych oddanych na wszystkich kandydatów (**rubryka „Razem” punktu 13 protokołu**) i porównuje wynik z liczbą kart ważnych (punkt 10). Liczby te muszą być identyczne. Jeżeli występuje rozbieżność, należy poszukać przyczyny błędu i po sprostowaniu obliczeń właściwe liczby wpisać do protokołu.

Jeżeli w okresie po wydrukowaniu kart do głosowania gminna komisja wyborcza skreśliła z zarejestrowanej listy nazwisko kandydata, **skreślone nazwisko kandydata umieszcza się (pozostawia) w odpowiedniej części protokołu głosowania w obwodzie**, a w miejscu przeznaczonym na wpisanie liczby głosów wpisuje się „XXXX”.

Komisja pakuje karty ważne z głosami ważnymi w pakiet, opieczętowuje go i opisuje „Głosy ważne z kart ważnych w wyborach Wójta (Burmistrza, Prezydenta Miasta) w dniu 21 października 2018 r. –”.

(liczba)

Następnie komisja wypełnia w pozostałych punktach protokołu głosowania w obwodzie na kandydatów na wójta.

Ustalenie wyników głosowania w wyborach wójta w przypadku, gdy w wyborach kandyduje tylko jeden kandydat

Wypełnianie punktu 11 protokołu głosowania

60. Do ustalenia liczby głosów nieważnych i głosów ważnych komisja stosuje opisane w pkt 42 zasady dotyczące interpretacji znaku „x” i ewentualnych dopisków na karcie do głosowania.

61. Wyborca głosuje za wyborem kandydata albo przeciw wyborowi kandydata.

Zatem głosem ważnym jest głos:

- 1) za wyborem kandydata;
- 2) przeciw wyborowi kandydata.

62. **Za głos nieważny uznaje się głos, gdy wyborca w kratce na karcie do głosowania:**

- 1) postawił znak „x” jednocześnie w kratce za wyborem kandydata i w kratce przeciw wyborowi kandydata; liczbę głosów nieważnych z tej przyczyny wpisuje się w **punkcie 11a protokołu głosowania**;
- 2) nie postawił znaku „x” ani za wyborem kandydata, ani przeciw wyborowi kandydata; liczbę głosów nieważnych z tej przyczyny wpisuje się w **punkcie 11b protokołu głosowania**.

Wyodrębnione karty z głosami nieważnymi według przyczyn nieważności głosu liczy się i odkłada, a ich liczbę, ustaloną zgodnie z pkt 42 i 62 wpisuje się w **punkcie 11 protokołu głosowania**.

Suma liczb z **punktów 11a i 11b** musi być równa liczbie z **punktu 11**.

Wypełnianie punktu 12 protokołu głosowania

63. Komisja liczy głosy ważne i ich liczbę wpisuje w punkcie 12 protokołu głosowania.

Następnie komisja sumuje liczby głosów nieważnych (punkt 11 protokołu) i głosów ważnych (punkt 12 protokołu) i porównuje wynik z wcześniej wpisaną liczbą kart ważnych (punkt 10 protokołu). Liczby te muszą być równe. Jeżeli występuje rozbieżność, należy poszukać przyczyny błędu i po sprostowaniu obliczeń właściwe liczby wpisać do protokołu.

Wypełnianie punktu 13 protokołu głosowania

Liczbę głosów ważnych za wyborem kandydata wpisuje się w punkcie 13 podpunkt 1 protokołu głosowania.

Liczbę głosów przeciw wyborowi kandydata komisja wpisuje w punkcie 13 podpunkt 2 protokołu głosowania.

Sumę liczb głosów ważnych za wyborem kandydata i przeciw wyborowi kandydata komisja wpisuje w rubryce „Razem”.

Następnie komisja sumuje liczbę głosów nieważnych (punkt 11 protokołu) i liczbę głosów ważnych za wyborem kandydata i przeciw wyborowi kandydata (rubryka „Razem” punktu 13 protokołu) i porównuje wynik z liczbą kart ważnych (punkt 10). Liczby te muszą być identyczne. Jeżeli występuje rozbieżność, należy poszukać przyczyny błędu i po sprostowaniu obliczeń właściwe liczby wpisać do protokołu.

Komisja pakuje karty ważne z głosami ważnymi w pakiet, opieczetowuje go i opisuje „Głosy ważne z kart ważnych w wyborach Wójta (Burmistrza, Prezydenta (Miasta) w dniu 21 października 2018 r. –”.

(liczba)

Następnie komisja wypełnia w pozostałych punktach protokołu głosowania w obwodzie na kandydatów na wójta.

Uwagi do protokołów głosowania wnoszone przez mężów zaufania i członków komisji

Wypełnianie punktu 18 i punktu 19 protokołów głosowania

64. Do każdego protokołu głosowania mogą wnieść uwagi mężowie zaufania obecni przy pracach komisji oraz członkowie komisji uczestniczący w jej pracach. Uwagi mężów zaufania komisja wpisuje bezpośrednio do protokołu w punkcie 18. Mąż zaufania, który wniósł uwagę podpisuje ją w protokole. Jeżeli mężowie zaufania nie zgłosili uwag lub nie byli obecni przy sporządzaniu protokołu, w punkcie tym należy wpisać odpowiednio wyrazy „Brak zarzutów” lub „Brak mężów zaufania w obwodzie”.

Uwagi członków komisji wpisuje się bezpośrednio do protokołu w punkcie 19. Członek komisji, który wniósł uwagę z wymienieniem konkretnych zarzutów, podpisuje ją w protokole. Jeżeli członkowie komisji nie zgłosili uwag, w punkcie tym należy wpisać wyrazy „Brak zarzutów”.

Jeżeli treść uwag mężów zaufania albo członków komisji nie mieści się na formularzu, należy napisać je na odrębnych kartkach i dołączyć do protokołu, zaznaczając to w odpowiednim punkcie protokołu (odpowiednio 18 lub 19).

Komisja ma obowiązek ustosunkować się do zarzutów wniesionych przez mężów zaufania lub członków komisji, załączając do protokołu wyjaśnienia.

Sporządzenie protokołów głosowania i podawanie ich do publicznej wiadomości

65. Komisja jest obowiązana sporządzić protokoły głosowania według wzorów określonych uchwałą Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 30 lipca 2018 r. w sprawie ustalenia wzorów protokołów sporządzanych przez obwodowe komisje wyborcze w wyborach do rad gmin, rad powiatów, sejmików województw i rad dzielnic m.st. Warszawy oraz wyborach wójtów, burmistrzów i prezydentów miast (M.P. poz. 872 i 956).

Jeżeli komisja nie ma obsługi informatycznej w swojej siedzibie lub zachodzą przeszkody w wykorzystaniu systemu informatycznego, sporządza protokoły ręcznie, a następnie przekazuje właściwym komisjom terytorialnym.

Sprawdzanie poprawności sporządzenia projektu protokołu głosowania

66. Po ręcznym sporządzeniu projektu protokołu głosowania w obwodzie komisja wprowadza dane z protokołu do aplikacji „Protokoły obwodowe”, zwanej dalej „aplikacją”, dostarczonej komisji wraz z systemem informatycznym Wspieranie Organów Wyborczych (WOW).

67. Sprawdzanie danych z ręcznie sporządzonego projektu protokołu odbywa się w następujący sposób:

- 1) przewodniczący lub zastępca przewodniczącego komisji przekazuje osobie odpowiedzialnej za obsługę informatyczną sporządzone przez komisję projekty protokołu głosowania w obwodzie do rad i w wyborach wójta; osoba ta wprowadza wszystkie dane z projektów protokołów do aplikacji. W trakcie wprowadzania danych aplikacja może sygnalizować na ekranie monitora błędy (w kolorze czerwonym) i ostrzeżenia (w kolorze niebieskim). Mimo tej sygnalizacji przygotowane dane liczbowe należy wprowadzić do końca;

- 2) w przypadku gdy po wprowadzeniu wszystkich danych liczbowych aplikacja **sygnalizuje błędy lub ostrzeżenia**, należy **wydrukować zestawienie błędów**. **Obowiązkiem komisji** jest ustalenie **przyczyny błędu** i jego usunięcie przez wprowadzenie w odpowiednich rubrykach prawidłowych danych liczbowych, bowiem **bez usunięcia błędów protokół nie może zostać wydrukowany**. W tym celu komisja powinna przeanalizować treść komunikatu o błędzie, sprawdzić odpowiednie dane liczbowe na arkuszach pomocniczych, sprawdzić prawidłowość działań arytmetycznych, **a jeśli to jest konieczne – powtórzyć czynności związane z ustaleniem wyników głosowania**. Wydrukowane **zestawienie błędów podpisują wszystkie osoby** wchodzące w skład komisji uczestniczące w ustalaniu wyników głosowania oraz **opatruje się je pieczęcią komisji**. Dokument ten **nie jest przekazywany** do terytorialnej komisji wyborczej, lecz **pozostaje w dokumentacji komisji obwodowej**;
 - 3) w przypadku gdy aplikacja nie sygnalizuje błędów (zostały usunięte lub ich nie było), a jedynie **sygnalizuje ostrzeżenia**, obowiązkiem komisji jest **przeanalizowanie treści ostrzeżeń** i – w razie stwierdzenia ich zasadności – dokonanie korekty danych liczbowych. **Jeżeli natomiast komisja, po analizie ostrzeżeń, dojdzie do wniosku, że dane liczbowe są prawidłowe**, powinna **wpisać zajęte stanowisko** na wydruku raportu ostrzeżeń. **Raport ostrzeżeń podpisują wszystkie osoby** wchodzące w skład komisji uczestniczącej w ustalaniu wyników głosowania oraz **opatruje się go pieczęcią komisji**. **Komisja przekazuje wraz z protokołem do właściwej terytorialnej komisji wyborczej podpisany wydruk raportu ostrzeżeń, jeśli uznała ostrzeżenia za niezasadne i nie dokonała korekty danych liczbowych**;
 - 4) jeśli aplikacja nie sygnalizowała błędów lub zostały one usunięte, drukowane są projekty protokołów głosowania.
Awaria drukarki lub inne przeszkody w wydrukowaniu projektu protokołu nie zwalniają komisji posiadającej obsługę informatyczną z obowiązku wprowadzenia do aplikacji danych ze sporządzonych ręcznie projektów protokołów głosowania;
 - 5) komisja zobowiązana jest sprawdzić zgodność danych z wydrukowanymi projektami protokołów z ustalonymi wynikami głosowania; **sprawdzenia dokonuje się poprzez odczytanie na głos danych z wydrukowanych projektów protokołów i porównanie ich z danymi z projektów protokołów przekazanych osobie odpowiedzialnej za obsługę informatyczną komisji**.
68. W każdym etapie prac w aplikacji, oprócz osoby odpowiedzialnej za obsługę informatyczną komisji, powinien brać udział przewodniczący komisji lub jego zastępca; przy tych czynnościach mogą być też obecni pozostali członkowie komisji, mężowie zaufania i obserwatorzy społeczni oraz obserwatorzy międzynarodowi.
 69. W przypadku wydrukowania z aplikacji projektów protokołów głosowania jakakolwiek zmiana, niezależnie czy dokonana **w protokole głosowania** w obwodzie do którejkolwiek rady lub w wyborach wójta, powoduje konieczność **ponownego wydrukowania wszystkich projektów protokołów**, tj. do wszystkich rad i na wójta, nawet jeżeli zmiana była wprowadzona tylko w jednym z protokołów.
 70. Wydrukowane **protokoły głosowania w obwodzie, w dwóch egzemplarzach, podpisują wszyscy członkowie komisji obecni przy ich sporządzeniu, także ci, którzy wnieśli do nich uwagi; opatruje się je pieczęcią komisji**. Powyższe obowiązki dotyczą zarówno komisji, w których protokół został sporządzony za pomocą wydruku, jak i komisji, w których protokół został sporządzony ręcznie. Wszyscy członkowie komisji obecni przy sporządzeniu protokołów parafują wszystkie strony każdego protokołu.
 71. Każda komisja posiadająca obsługę informatyczną ma obowiązek, po podpisaniu protokołów głosowania, wprowadzenia do systemu informatycznego danych z protokołów. W imieniu komisji dokonuje tego osoba odpowiedzialna za obsługę informatyczną komisji.
 72. Osoba odpowiedzialna za obsługę informatyczną komisji dokonuje zapisu uwierzytelnionych zgodnie z pkt 71 danych z protokołów na dwóch nośnikach elektronicznych, a w komisjach obwodowych utworzonych w miastach na prawach powiatu – na jednym nośniku. Jeden nośnik przekazywany jest gminnej komisji wyborczej, drugi – powiatowej komisji wyborczej.
 73. Komisja sporządza **po dwie kopie każdego protokołu głosowania**. Po jednym egzemplarzu kopii każdego protokołu, po zabezpieczeniu przed wpływem warunków atmosferycznych (deszcz, śnieg itp.) wywiesza w miejscu łatwo dostępnym dla zainteresowanych i widocznym po zamknięciu lokalu. Kopie protokołów powinny być wywieszane w taki sposób, żeby możliwe było ich odczytanie także z wózka inwalidzkiego. **Wywieszenie kopii protokołu głosowania winno nastąpić niezwłocznie po sporządzeniu protokołów**.

W przypadku wcześniejszego zakończenia głosowania w obwodach odrębnych wywieszenie kopii protokołów przez komisję, powinno nastąpić niezwłocznie po ich sporządzeniu, lecz nie wcześniej niż o godz. 21⁰⁰.

Poza przypadkami nadzwyczajnych wydarzeń (np. katastrofa budowlana dotycząca budynku, w którym znajduje się lokal wyborczy), **komisja nie może opuścić lokalu wyborczego przed wywieszeniem kopii wszystkich sporządzo-**

nych przez siebie protokołów głosowania. Jako kopie protokołów można wykorzystać wydruki dodatkowego egzemplarza projektu protokołu (w komisjach korzystających ze wspomaganie informatycznego), kserokopie protokołów lub odręcznie sporządzone kopie na odpowiednich formularzach protokołu. Kopie poświadczają za zgodność z oryginałem członkowie komisji obecni przy ich sporządzeniu, podpisując je, parafując każdą stronę i opatrując je swoją pieczęcią komisji.

W przypadku sprostowań dokonywanych w protokole komisja obowiązana jest podać niezwłocznie treść sprostowanego protokołu do publicznej wiadomości poprzez wywieszenie w sposób wskazany powyżej.

Drugi egzemplarz kopii każdego protokołu głosowania w obwodzie przewodniczący komisji lub jego zastępca przekazuje niezwłocznie wójtowi.

Rozdział V

Przekazywanie protokołów głosowania terytorialnym komisjom wyborczym

74. Po jednym egzemplarzu każdego sporządzonego przez komisję protokołu głosowania w obwodzie wraz z załączonymi do danego protokołu ewentualnymi zarzutami wniesionymi przez mężów zaufania i/lub członków komisji oraz zajęтым wobec nich stanowiskiem komisji umieszcza się w odrębnych kopertach, zakleja się je i pieczętuje na złączeniach oraz odpowiednio opisuje. Np.

„Wybory do Rady Gminy

Okręg wyborczy nr

Obwód głosowania nr

Adres siedziby Obwodowej Komisji Wyborczej

tel.”.

Jeżeli komisja była właściwa dla więcej niż jednego okręgu wyborczego w wyborach do rady gminy, protokół głosowania sporządzony dla każdego okręgu umieszcza w osobnej kopercie.

Ponadto w osobnych kopertach komisja przekazuje właściwym terytorialnym komisjom nośnik elektroniczny z zapisanymi danymi z protokołów wraz z raportem ostrzeżeń (jeżeli został sporządzony), o ile komisja obwodowa miała obsługę informatyczną.

Przed przekazaniem protokołu głosowania terytorialnym komisjom wyborczym przewodniczący komisji ustala z członkami komisji sposób komunikowania się w razie potrzeby zwołania posiedzenia.

75. **Kopertę z protokołem głosowania w obwodzie w wyborach do rady gminy oraz kopertę z protokołem głosowania w obwodzie w wyborach wójta** dostarcza się właściwej gminnej komisji wyborczej.

Kopertę z protokołem głosowania w obwodzie w wyborach do rady powiatu oraz kopertę z protokołem głosowania w obwodzie w wyborach do sejmiku województwa dostarcza się właściwej powiatowej komisji wyborczej.

W tym celu przewodniczący lub jego zastępca osobiście transportuje dokumenty do siedziby właściwej komisji wyborczej wyższego stopnia albo wydaje je w siedzibie obwodowej komisji wyborczej osobie upoważnionej w formie pisemnej do odbioru protokołów przez przewodniczącego właściwej komisji wyborczej wyższego stopnia. Jeden z wskazanych wyżej sposobów przekazania protokołu ustala gminna i powiatowa komisja wyborcza.

Koperty z protokołami nie mogą być otwierane na żadnym etapie ich przekazywania. W stanie nienaruszonym muszą być dostarczone do właściwej odpowiednio gminnej lub powiatowej komisji wyborczej.

W czasie przewożenia i przekazywania kopert mogą być obecni mężowie zaufania i obserwatorzy międzynarodowi. Mężowie zaufania kończą wypełnianie swej funkcji wraz z przekazaniem protokołów właściwej terytorialnej komisji wyborczej.

76. Jeżeli terytorialna komisja wyborcza stwierdzi, że protokół został sporządzony błędnie, wezwie obwodową komisję wyborczą do usunięcia błędów. W takiej sytuacji przewodniczący komisji niezwłocznie zwołuje posiedzenie w celu usunięcia błędów.

Protokół zawierający błędy stanowi dokument z głosowania. Na pierwszej stronie protokołu należy uczynić adnotację „WADLIWY”. Adnotację tę opatrują podpisami wszyscy członkowie komisji obecni przy tej czynności. Adnotację opatruje się pieczęcią.

77. Po sporządzeniu protokołu głosowania i podaniu go do publicznej wiadomości komisja składa **do opakowań zbiorczych osobno:** sporządzone wcześniej pakiety zawierające posegregowane ważne, nieważne i niewykorzystane karty do głosowania. Po dokładnym zamknięciu opakowanie zbiorcze zapieczętowuje się, przy użyciu pieczęci komisji,

w sposób uniemożliwiający jego otwarcie bez naruszenia odcisku pieczęci. W przypadku użycia worków do przygotowania opakowań zbiorczych, komisja zamyka worek oklejając go dokładnie taśmą klejącą i nakłada plombę strunową, jeżeli została przekazana komisji.

78. Spis wyborców wraz z dołączonymi do niego aktami pełnomocnictwa, listę wyborców, którzy udzielili pełnomocnictwa do głosowania, na której komisja odnotowywała fakt głosowania przez pełnomocnika, pakiety zawierające koperty zwrotne, a także wszystkie arkusze pomocnicze i niewykorzystane formularze protokołu (także błędnie wypełnione) oraz wadliwie sporządzone protokoły głosowania, pakuje się w zbiorczą paczkę, którą opisuje się, pieczętuje i zabezpiecza przed możliwością niekontrolowanego otwarcia. Pozostałą dokumentację komisji (drugi egzemplarz protokołu głosowania, protokoły posiedzeń, uchwały, drugie egzemplarze raportu ostrzeżeń itp.) komisja pakuje w odrębną paczkę, którą opisuje i pieczętuje.
79. Po otrzymaniu informacji o przyjęciu protokołów głosowania przez właściwe terytorialne komisje wyborcze przewodniczący komisji przekazuje w depozyt urzędnikowi wyborczemu wszystkie opakowania zbiorcze i paczki z dokumentami. Ponadto komisja przekazuje urzędnikowi wyborczemu pieczęć komisji i nienaruszony pakiet z pieczęcią ds. przeprowadzenia głosowania w obwodzie. Sposób przekazania należy uzgodnić wcześniej z osobami, którym materiały te są przekazywane.

Rozdział VI

Ponowne głosowanie w wyborach wójta

80. **Ponowne głosowanie** w wyborach wójta odbywa się 14. dnia po pierwszym głosowaniu tj. **w dniu 4 listopada 2018 r.**, jeżeli w pierwszym głosowaniu żaden z kandydatów nie uzyskał więcej niż połowę ważnie oddanych głosów.
81. Wyniki ponownego głosowania w obwodzie ustala ta sama komisja, która ustaliła wyniki w głosowaniu w dniu 21 października 2018 r.
82. Zadania komisji w zakresie ustalenia wyników ponownego głosowania są takie same, jak te, związane z ustaleniem wyników głosowania w dniu 21 października 2018 r.
83. Podczas wszystkich czynności komisji w dniu ponownego głosowania w lokalu wyborczym mogą przebywać **wyłącznie mężowie zaufania wyznaczeni przez pełnomocników wyborczych (lub osoby przez nich upoważnione) komitetów wyborczych, które zgłosiły kandydatów uczestniczących w ponownym głosowaniu oraz obserwatorzy społeczni i międzynarodowi**. Mężowie zaufania oraz obserwatorzy społeczni mogą legitymować się upoważnieniami dotyczącymi wyborów przeprowadzanych w dniu pierwszego głosowania. Pełnomocnicy wyborczy, jeżeli zajdzie taka potrzeba, mogą wyznaczyć do pełnienia funkcji męża zaufania nową osobę. Obowiązuje jednak zasada, że każdego kandydata uczestniczącego w ponownym głosowaniu może reprezentować tylko jeden mąż zaufania. Mężowie zaufania danego komitetu wyborczego mogą jednakże zmieniać się w ciągu pracy komisji.
84. Tryb ustalenia wyników ponownego głosowania w obwodzie i sporządzania protokołu głosowania, podania go do publicznej wiadomości, przekazania do właściwej gminnej lub miejskiej komisji wyborczej, a także przekazania dokumentów w depozyt, jest analogiczny do ustalania wyniku pierwszego głosowania w dniu 21 października 2018 r., z tym że komisja sporządza protokół zgodnie ze wzorem właściwym dla głosowania ponownego, ustalonym przez Państwową Komisję Wyborczą uchwałą, o której mowa w pkt 65.